

RËNDËSIA E ZHVILLIMIT TË TURIZMIT NË REGJIONIN E PEJES

Albana Belegu

Email:belegu705@hotmail.com

Abstrakt

Turizmi në kuptimin dhe përmbajtjen e tij paraqet një grup marrëdhënieve dhe relacioneve komplekse që ndërmirren me qëllim të realizimit të aktiviteteve të caktuara turistike. Rëndësia e turizmit është e pakontestueshme posaqërisht nga aspekti i zhvillimit ekonomik përmes efekteve pozitive të vendit me qëllim të rritjes së mjeteve buxhetore, sigurimit të projekteve për financimin dhe stimulimin e proceseve zhvillimore si në planin nacional po ashtu edhe ndërkombëtar⁷.

Rol të veçantë në zhvillimin e turizmit ka rëndësia e infrastruktures së vendit. Turizmi si degë ekonomike, jashtzakonisht komplekse, karakterizohet si faktor burimor i të hyrave nga afarizmi i zhvilluar si brenda vendit ashtu edhe atë ndërkombëtar. Në Konferencën për turizmin të organizuar nga Kombet e Bashkuara viti 1963, duke e pasur parasysh edhe rëndësinë në aspektin ndërkombëtar, është potencuar dhe vërtetuar se turizmi është aktivitet fundamental i dëshirueshëm që meriton falenderime dhe përkrahje nga të gjithë popujt dhe qeveritë. Shkalla dhe cilësia e kërkesave turistike bazohet edhe nga niveli i ngritjes kulturore respektivisht nga botkuptimet kulturore⁸. Motivet turistike janë shkaqe për pasurimin dhe strukturalizimin e qëndrimeve turistike në vendet turistike.

Fjalët kyçe: Turizmi, infrastruktura, potenciali turistik, qarkullimi turistik, klientët.

1.HYRJE

Republika e Kosovës është akoma në fazën latente dhe jo aq të avancuar të zhvillimit të turizmit që do të mund të përfitonte nga bashkëpunimi dhe shkëmbimi i eksperiencave relevante në vendet e rajonit. Integrimi rajonal dhe aspektet e rëndësishme pozitive të globalizimit duhet

⁷ Prof. Dr. Stevan Sušić- “Turističko Pravo” Naučno istraživačkih Radova, Šibenik 1885 fq.19

⁸ M. Gashi – “Bazat e Turizmit” 1986 Prishtinë fq 70

të inkludohen domosdoshmërisht në sferën e turizmit, veçanërisht të atij dimëror-malor që mund të shëndërrohet në degë shumë fitimprurëse të ekonomisë së vendit, sepse viset malore të Republikës së Kosovës paraqesin bukuri natyrore të krahasueshme lehtë dhe me ato që janë ndër më të bukurat të Europës.

Prandaj edhe në domenin e promocionit të ofertës turistike të Kosovës duhet bërë prezentim më cilësor me parametra bashkëkohore të disponibilitetit të informacionit dhe promocionit efikas. Përvojat në zhvillimin e kësaj lëmie tregojnë se oferta turistike e Republikës së Kosovës duhet ndërlidhur dhe gërshetuar me oferta të përbashkëta turistike rajonale, që do të mund të përbënte një destinacion akoma më të gjërë dhe më të begatshëm rajonal për klientelen turistike ndërkombëtare. Kështu ofertat dhe produkti turistik i Republikës së Kosovës do të mund të bëheshin akoma më atraktive dhe kompetitive në formën e paketave dhe aranzhimeve të përbashkëta dhe të integruara rajonale të tipit “ Low Cost – High yield (në shqip : kosto e ulët, prodktivitet i lartë).

1.1 RETROSPEKTIVA E ZHVILLIMIT TË TURIZMIT NË PEJË

Historia e vjetër e qytetit, potencialet dhe pasuritë e shumta kulturore dhe ato natyrore me të cilat disponon Kosova e në veçanti Komuna e Pejës si dhe pozita gjeografike dhe lidhjet rrugore që i ka me shtetet tjera, mundësoi që Peja të ketë një zhvillim të hershëm të turizmit. Në kohërat më të hershme, në pejë flitet për një zhvillim të turizmit transit. Meqenëse Peja gjithmonë ka qenë rrugë lidhëse në mes të vendeve të ndryshme (Pejë-Qakor-bregdeti Adriatik) çka ka ndikuar që Peja të jetë pikë pritëse dhe pushimi të kalimtarëve, prandaj edhe zhvillimi i turizmit është parë një ndër alternativat më të mira për zhvillim ekonomik të vendit.

Turizmi në komunën e Pejës zë fill qysh në kohërat Iliro- Dardane, që në atë kohë burimet e ujërave termale në Ilixhe (banjën e Pejës) janë shfrytëzuar nga shumë njerëz për shërimin e sëmundjeve të ndryshme që kanë ardhur nga vendet e ndryshme, e këtë mund ta përkufizojmë edhe me një ngritje apo lulëzim të turizmit shëndetësor, e që edhe në ditët e sotme këto ujëra shfrytëzohen për të njëjtën çështje, ndërsa tani ekziston një infrastrukturë mjaft e mirë turistike në këtë vend e cila është e njohur. Më vonë, me paraqitjen e kërkesave të mëdha turistike dhe rëndësinë e turizmit, në këtë vend filluan të ndërtohen “ Konaqet dhe Hanet” të cilat kanë shërbyer si vende akomoduese për vizitorët të cilët kanë qëndruar në Pejë. Më vonë në komunën e Pejës u ndërtuan objekte të ndryshme hoteliere, në vitin 1992 hotel Korza, pastaj kampi Karagaq që shfrytëzohej nga turistët transit nga viset e ndryshme të Europës, hotel Metohija (tani hotel Dukagjini), motel Karagaq dhe Nora të cilat kapacitete shërbenin në ngritjen

=====

e ofertës turistike të komunës. Pasuria kulturore- territori i Pejës është i pasur me histori: gërmimet arkeologjike tregojnë se në këtë zonë ka qenë i pranishëm një qytetërim i organizuar që nga kohët e lashta. Vendet me interes më të madh janë: 10 zonat arkeologjike, 12 monumente kristiane, 23 monumentet myslimane, 102 kulla, një tyrbe bektashiane, 9 mullinj. Me interes të madh në qytet është Çarshia e Vjetër, si motiv ambiential me veçori të veçantë për turizëm e cila është e ndarë në tri pjesë si : Okoli, Çarshia e Vjetër dhe pjesa tjetër nga Iliriana e cila ka daljen në qendrën zejtare. Si vend me rëndësi këtu ka Okoli ku afër kësaj është Çarshi xhamia e ndërtuar në vitin 1471 dhe është xhamia më e vjetër në këtë vend, ku brenda oborrit të saj gjenden varri i Haxhi Zekës, Ali Pashë Gusisë etj. Sipas regjistrimit të kadastrës në vitin 1582 në qytetin e Pejës punonin 56 prodhime artizanale, periudha më e begatë është arritur në shekujt XVII e XIX.

Qyteti i vjetër i mbushur me histori, kulturë dhe traditë shqiptare është i rrethuar nga një pasuri e madhe natyrore si : Alpet Shqiptare dhe parku kombëtar më i bukur dhe më i madh i Kosovës.⁹ Gryka e Rugovës gjendet 3 km nga qendra e Pejës , dhe paraqet një pikë të rëndësishme për zhvillimin potencial të sektorit turistik, në Grykë kalon lumi Lumëbardhi i gjatë 56 km. Pas 12 km Gryka e Rugovës hapet dhe shfaqen fshatrat e parë të regjionit të Rugovës, janë 14 fshatra. Në zonen veriore të regjionit të Rugovës gjendet fshati Boge ku bëhet turizëm malor (si në dimër ashtu edhe në verë).

Më pas vjen Liqenati, në pjesën e majtë të lumit Lumëbardhë, fshati më i pasur nga pikëpamja natyrore dhe më tërheqës në të gjithë regjionin e Bjeshkëve të Nemuna, ka një pozicion shumë të favorshëm për ski, ka një restaurant prej 500 vendesh, një sallë për seminare dhe 6 shtëpiza të vogla për fjetje. Si dukuri impulsive gjeomorfologjike me atribute shumë të dukshme estetike dhe që ngjallin kuriozitet dallohen:

Gryka e Rugovës , Burimi i Drinit të Bardhë, Shpella e Radavcit, kreshtat shkëmbore, Maja e Kopranikut. Këtu ekzistojnë kushte të përshtatshme jo vetëm klimatike, por edhe fizikogjeografike (komplekset e gjëra të pyjeve dhe të livadheve, pasuria hidrografike, bukuritë natyrore etj), ku mund të ndërtohen sanatoriume, qendra kurimi, rekreacioni dhe qendra për përgatitjen e sportistëve në lartësitë mbidetare.

Organizimi i parkut kombëtar në rajonin e Bjeshkëve të Nemuna është një hap i rëndësishëm në shfrytëzimin e organizuar optimal të mundësive potenciale të këtij rajoni. Para luftës ekonomia turistike e Pejës shënon një rënie të zhvillimit të vet. Kapacitetet e vendosjes nuk shënojnë

⁹ Projektet e produktit turistik në Rajonin turistik të Bjeshkëve të Nemuna,- Prishtinë 2008 fq 6

ngritje të kërkesave turistike. Pasojat e luftës kanë lënë gjurmë edhe më të thella në shkatërrimin e objekteve kulturore me karakter historik, kulturor, fetar, ekonomik dhe turistik.

Pas luftës hetohet një tendencë e fillimit të konsolidimit të angazhimit konkret të subjekteve përgjegjëse në marrjen e masave paraprake programore në zhvillimin e turizmit. Qëllimi kryesor është, që të ruhet kjo pasuri natyrore dhe të shfrytëzohet në mënyrë të organizuar dhe racionale, duke formuar fizionominë turistike të vendit me formimin e bazës materiale të qarkullimit turistik, si rrugët deri te vendet turistike dhe objekte për qëndrim më të gjatë të turistëve.

Duke u bazuar në atë se Peja me rrethinë është njëra ndër qendrat me mundësi më të mëdha të zhvillimit të ekonomisë turistike në bazë të potencialit të resurseve për zhvillimin e turizmit që disponon si : Bjeshkët e Nemuna- Alpet shqiptare me bukuritë e veta natyrore me vlera të veta të larta ekologjike, gjeomorfologjike, me florë dhe faunën e saj shumë të pasur, me peisazhin e jashtzakonshëm të lokaliteteve, me lumenjtë dhe liqenet që paraqesin bukuritë natyrore atraktive të cilat janë të rralla në Europë, si dhe numri i madh i monumenteve kulturore dhe historike që ka Komuna e Pejës prej kohës parahistorike deri më sot. Komuna ka përpiluar Strategjinë e zhvillimit ekonomik të saj në kuadër të së cilës prioritet i është dhënë zhvillimit të turizmit si promotor i zhvillimit të degëve tjera të ekonomisë, andaj edhe janë ndarë zonat turistike për zhvillim.¹⁰

Komuna e Pejës ka identifikuar zhvillimin e këtyre llojeve të turizmit:

Turizmi malor, Turizmi transit, Turizmi shëndetësor, Turizmi kulturor, Turizmi fshatar, Eko-turizmi dhe në këtë aspekt janë përpiluar projektet për zhvillimin e turizmit si:

Qendra turistike rekreative- sportive, Projekti për turizmin fshatar, Turizmi ndërkufitar (hapja e pikës kufitare me Malin e Zi përmes Grykës së Rugovës), Projekti për turizmin kulturor, shtegu Ujëvara, shtegu i biciklizmit- Pejë-Radavc, Hulumtimi i shpellës- Gryka e madhe (Rugovë), Hulumtimi i shpellës- Radavci, Hapja e shtigjeve për ngjitje në shkëmbinj, Hapja e shtigjeve të hekurta, Krijimi i Eko-shtigjeve, Eko muzeu, Markimi i shtigjeve malore , si dhe shumë projekte tjera që do të ndikojnë direkt në ngritjen dhe zhvillimin e turizmit dhe krijimin e ofertës turistike të Pejës.

Në bashkëpunim me donatorët e jashtëm është hap zyra informative e turizmit e cila është e para në Kosovë për këtë lëmi, ku vizitorët apo turistët mund të marrin informata rreth aktiviteteve dhe programet turistike që ofrohen nga vendasit, si dhe krijimi i Guidave malore të cilët mund t'i udhëheqin turistët në mënyrë të organizuar.

¹⁰ Jafari J.- “ Encyclopedia of Tourism” London UK 2000 fq. 186.

Sot komuna e Pejës disponon me 8 hotele, 3 motele, numër të mjaftueshëm të restoranteve cilësore, 2 qendra sportive rekreative, 2 fshatra turistike me infrastrukturë të përshtatshme turistike, 3 kampe si dhe shërbime tjera që janë të gatshme në çdo kohë për çdo turistë.

1.2 ROLI I TURIZMIT NË ZHVILLIMIN EKONOMIK TË PEJËS

Në zhvillimin ekonomik të Pejës rolin kryesor e luajnë aktualisht degët si: turizmi, tregtia, transporti, ekonomia bujqësore, zejtaria, industria ushqimore dhe ajo e pijeve si dhe ajo e materialit ndërtimor. Veçanërisht në regjionin e Pejës qendrat turistike në Rugovë dhe Banja e Pejës luan rol të veçantë në zhvillimin e ekonomisë turistike. Kështu që, e gjithë infrastruktura i është kushtuar zhvillimit të turizmit. Një sërë ndërtimesh mjaft ambicioze, kryesisht hotele dhe restorante, janë zhvilluar vitet e fundit, sidomos përgjatë rrugës Pejë- Rugovë dhe Pejë – Radavc. Andaj, Peja sot renditet në qendrat më të rëndësishme ekonomike, tregtare dhe turistike të vendit.

2. TURIZMI NË BJESHKËT E NEMUNA (ALPET SHQIPTARE)

Rajoni turistik i Bjeshkëve të Nemuna përfshinë 2340km², me rreth 515000 banorë, i përbërë nga komuna: Pejë, Gjakovë, Deçan, Burim, Klinë, Rahovec dhe Junik.

Rajoni ka mundësi të mira për lidhje me qendrat e Kosovës, po ashtu ka kushte të volitshme për zhvillimin e turizmit ndërkufitar me Shqipërinë dhe me Malin e Zi. Klima është tipike malore, me reshje të mëdha bore, me shpatie të përshtatshme për zhvillimin e sporteve dimërore. Përplot me maja të larta (Gjeravica 2.656 m), burime e rrjedha lumenjsh me gryka e kanjone, pyje të larta dhe me botë të shumëllojshme bimore e shtazore, që krijojnë një peisazh mjaft të bukur dhe atraktiv për zhvillimin e turizmit të qëndrueshëm.¹¹

Rajoni turistik i Alpeve Shqiptare, është hapësirë kapitale e trashëgimisë natyrore, për zhvillimin e turizmit. Sipas specifikave dhe karakteristikave natyrore, sidomos sipas veçorive të relievit, të shumëllojshmërisë biogeografike të resurseve jashtëzakonisht të pasura ujore, të pasurisë së peisazheve dhe të motiveve të mjedisit, Alpet Shqiptare janë masivi më unik malor në rajon.¹²

¹¹ Projektet e produktit Turistik në rajonin turistik të Bjeshkëve të Nemuna, - Prsihtinë 2008. fq.8

¹² Konferenca- “ Prespektiva e Turizmit Fshatar në regjionin e Rugovës” 07.Prill 2007 fq.20

Si dukuri, sidomos impresive gjeomorfologjike me attribute shumë të dukshme estetike dhe që ngjallin kuriozitet dallohen: Gryka e Rugovës, Burimi i Drinit të Bardhë, Ujëvara e Mirushës, Shpella e Radavcit, Shpella në Gryken e Rugovës, Shpellat e Zatriqit, Banja e Burimit (Istogut), kreshtat shkëmbore etj.

Rajoni turistik në fjalë, është mjaft i pasur me monumente të trashëgimisë kulturore dhe paraqet një thesar të pasur të trashëgimisë etnokulturore, materiale, shpirtërore të periudhave të ndryshme historike, të cilat pos tjerash me karakteristikat dhe veçoritë e tyre, dallohen për nga shumëllojshmëria e cilësive, vlerave dhe rëndësisë së vet historike.

Rajoni turistik i Bjeshkëve të Nemuna (Alpeve Shqiptare), është i pasur edhe me numër të konsiderueshëm të liqeneve, që mund të jenë pjesë përbërëse e ofertës turistike.

Më të njohurit janë: Liqeni i Radoniqit, Liqeni i Moknës, në Rugovë Liqeni i Leqinatit, në Malet e Gjeravicës(Liqeni i Madh, Liqeni i Vogël). Shpellat janë ndër kuriozitetet më të mëdha natyrore turistike në këtë rajon turistik. Janë të njohura: shpellat e Radavcit, shpellat e Grykës së Rugovës, shpellat e Zatriqit, (ende të pa hulumtuara).

Studimet ndërkombëtare të bëra në vitet e 70-ta tregojnë se, në këtë rajon turistik, mund të ndërtohen 10 qendra, për zhvillimin e turizmit dimërorë- sportiv, në Bjeshkët e Nemuna. Në tabelën në vijim janë prezantuar vendet me mundësi për ngritjen e qendrave turistike:

Denivelacioni i mesatar shtigjeve 880	Qendrat kryesore të maleve	Numri i skiatorëve	Kapaciteti i terësishëm i qendrave
	Maja e Rusolisë	19.250	40.000
	Maja e Kurvalës	11.250	22.000
	Bjeshka e Belegut	7.550	15.000
	Koprivnik	6.620	11.000
	Rasa e Zogut	5.150	10.000
	Starac	4.150	8.000
	Maja e Strellcit	3.850	7.000
	Hala	3.780	7.000
	Maja e Leqinatit	2.760	5.000
	Maja e Moknës	2.030	4.000
	Gjithsej:	65.393	129.000

Tabela:Qendrat kryesore turistike

Biodiversiteti – Bjeshkët e Nemuna janë pjesë e rëndësishme e biodiversitetit të Ballkanit, me gjithsej 750 lloje bimore, prej të cilave 18 janë vendore dhe 100 të tjera janë lloje që rriten vetëm në Ballkan. Fizionomia e elementeve tërheqëse të rajonit turistik të Bjeshkëve të Nemuna (Alpet Shqiptare), ofrojnë mundësi për zhvillimin e këtyre llojeve të turizmit: Turizmi veror, Turizmi veror-sportiv, Turizmi kulturor, Gjuetia dhe peshkimi, Turizmi rural, Turizmi shëndetësor, shëndetësor kurativ, Ekskursionist-rekreativ, Turizmi alpinist, Speleoturizmi, Turizmi transit, Turizmi ndërkufitar etj.¹³

3. RËNDËSIA E TURIZMIT TERMAL NË KOSOVË

Turizmi termal (shëndetësor) paraqet rrafsh tërheqës dhe interesant, por ende i pa hulumtuar në sferën e shkencës së turizmit në vendin tonë. Deri më tani, në Kosovë është hulumtuar vetëm në formë fragmentare dhe parciale.

Në Kosovë më shumë i është kushtuar rëndësi zhvillimit të këtij lloj turizmi në aspektin shëndetësor, por jo edhe sipas parimeve të Federatës Ndërkombëtare për qendrat termale, siç mund të jetë pjesa rekreative në shërbim të turizmit, ky lloj turizmi, po vlerësohet se është një sektor i cili në rastin e investimit do të ndikonte në të hyrat e vendit. Po që se, ne e shfrytëzojmë në mënyrë racionale, kjo do të ishte shumë profitabile dhe përfitimet në ekonominë vendore do të rriten.

Lënda e parë për zhvillimin e turizmit termal në Kosovë është mjaft cilësore. Në këtë rast duhet marrë parasysh burimet termominerale të cilat janë të pranishme në mbi 55 vende të ndryshme, janë ujëra me përbërje komplekse mineralogjike mjaft të shëndetshme për organizmin. Përdoren për pirje dhe larje.

Këtu nuk duhet përjashtuar edhe Pelloiden (baltë shëruese) mjaft e shëndetshme në Banjën e Kllokotit.

Sipas hulumtimeve arkeologjike, ujërat termalë janë duke u përdorur për qëllime shëndetësore për më shumë se 10 mijë vite.

Në Japoni, janë 100 milionë njerëz të cilët brenda vitit i vizitojnë vendet me burime të ujit termal. Gjermania, Hungaria dhe Turqia kanë nga 10 milionë turistë brenda vitit në banjat e tyre të rregulluara mrekullueshëm. Në Rusi kjo shifër arrin deri 8 milionë. Në 210 banjat në SHBA shkojnë 4.5 milionë turistë, në Zvicër 800 mijë, në Francë 700 mijë, në Spanjë 400 mijë etj.

¹³ Adrian Bull: “ The economics Of Travel and Tourism”1996 New York fq.16

3.1. QENDRA TERMALE NË BANJË

Banja (Ilixha) gjendet 15km në perëndim të qytetit Istog. Temperatura e ujit të burimeve të nxehta është 46-48°C, kurse sasia e përgjithshme e ujërave të tyre është 17,5 l/sec. Mjekojnë reumatizmin, ishiasin, sëmundjet e lëkurës, sëmundjet e eshtrave dhe nervave, si dhe sëmundjet kronike të femrave.

Në bazë të mbeturinave të banjës së vjetër dhe të gypave të dheut, është konstatuar se ujërat e Banjës janë shfrytëzuar që nga romakët, pastaj nga sunduesit dhe aristokracia mesjetare e më vonë edhe nga turqit. Përtërirja e burimeve termale fillon në vitin 1916, ndërsa zbulimi, mbrojtja dhe popullarizimi i burimeve shtohet prej vitit 1923. Hoteli i parë u ndërtua më 1935. Në vitin 1936 Banja u shpall vendmjekim. Në vitin 1948 filloi adaptimi i hotelit të atëhershëm, ku u ndërtuan pavijone të reja, dy banja dhe u ndërtua ujësjellësi Vrellë-Banjë. Në vitin 1965, u ndërtua stacionari me dy basene dhe me 12 vaska, që janë të lidhura funksionalisht me stacionarin me anë të korridorit të mbyllur. Stacionari kishte 44 dhoma me 86 shtretër. Në vitin 1971, u bë adaptimi i hotelit, u ndërtua një sallë moderne për kafe dhe për ushqim. Kapacitetet e Banjës janë shfrytëzuar atëherë 80%. Në planet e mëhershme, projeksion për Banjën kanë qenë 2500 shtretër në vitin 2000. Ky projeksion jo vetëm që nuk është realizuar, por si pasojë e krizës 20 vjeçare ka mbet plan i parealizuar.

4. Përfundimi

Resurs strategjik i turizmit, mbetet hapësira me shumë vlerë, deri tani e ruajtur, që në të ardhmen gjithnjë e më shumë do të ketë rëndësi në zhvillimin ekonomik të rajonit.

Fizionomia e elementeve tërheqëse të Pejës, udhëzon qartë në rajonet malore, drejtimet e tranzitit turistik, komplekset dhe pasuritë e trashëgimisë natyrore dhe kulturore, lokalitetet e gjuetisë dhe fshatrat. Duke u nisur nga trendet aktuale dhe trendet e parashikuara të kërkesës ndërkombëtare turistike, ekzistojnë mundësi reale në plasimin e ofertës turistike në tregjet ndërkombëtare. Oferta kulminante turistike e Pejës, që përfshinë rrethin më të gjërë të kërkesës lokale, rajonale, kombëtare dhe ndërkombëtare bazohet në: peizazhet masive malore, që kanë potencial të madh pranimi, natyra e ruajtur, sidomos flora dhe fauna, lartësitë malore që arrijnë mbi 2500m, me kushte të përshtatshme klimatike për zhvillimin e turizmit veror e sidomos të atij dimëror, rrjeti i vendbanimeve me ofertën e organizuar të serviseve shërbyese që lidhen me korridoret kryesore të komunikacionit, si sistem hapësinor i zhvillimit të qarkullimit dinamik, atraksionet natyrore me bukuri të veçanta.

Literatura:

1. Milladinovski Sreten, Ekonomikja në turizëm F.T.S. Shkup 2006 fq.135
2. Konferenca “ Prespektiva e Turizmit Fshatar në Regjionin e Rugovës”, 07.Prill 2007. Fq.20 Pejë. www.rugovaexperience.org
3. M. Gashi “ Bazat e Turizmit” 1986 Prishtinë fq. 70
4. Adrian Bull “The economics Of Travel and Tourism”, 1996 New York. Fq.16
5. N. Muhaxheri : “ Bazat e Menaxhmentit në Turizëm”- Prishtinë 2005. fq 50
6. Lidija Simonceska- “ Bazat e Menaxhmentit” , Instituti për studime “ Pjetër Budi”, Prishtinë 2005.
7. Daniela Angelina Jeliq- “ Tourism Versus Identity Globalization and Tradition”, Zagreb 2006.fq 125
8. Ratko Dobre- “ Osnove Turizma, Teoria i Praksa”, Skript Shibenik 2005.
9. Jafari J.- “ Encyclopedia of Tourism”, London, UK 2000. fq. 186
10. K. Gorica: “ Politikat Turistike”, Tiranë , Janar 2001.
11. Prof. Dr. Stevan Sušić- “ Turističko Pravo”, Naučno istraživačkih Radova, Šibenik 1885 fq. 19
12. Projektet e produktit Turistik në Rajonin turistik të Bjeshkëve të Nemuna, - Prishtinë 2008. fq 8

=====